

Марија РАБАЦИСКА
Археолошки музеј на РС Македонија, Скопје
marija.rabadziska@hotmail.com

БРЕГАЛНИЧКИ КОМИТАТ

Апстракт. – Брегалничката област која под бугарска власт потпаднала во времето на кнез Борис–Михаил била опфатена во комитатската организација и комитатите, како посебна воено–административна единица, т.н Брегалнички комитат. На чело на овој комитат, во чии рамки влегувал еден поширок регион кој го опфаќа течението на реката Брегалница, стоеле управници т.н комеси. Сознанијата кои ги нуди Житието на Петнаесетте Тивериополски Свештеномаченици говори за градот Брегалница како центар на комитатот, но и како седиште на Брегалничката епископија, која ќе стане и првата епископија со целосно словенско свештенство. Изворите соопштуваат дека со царски налог е наредено во оваа епископија да се изгради голем катедрален храм во кој се пренесени дел од моштите на Светите Петнаесет Тивериополски Свештеномаченици. Со овој возвишен чин, Брегалничката епископија е издигната на едно повозвишено ниво со што се изградил еден плоден духовен и религиозен живот и оваа област прераснува во најслиен словенски, но и културен и просветен центар сè до крајот на X век.

Составен дел од секое државно уредување е постепеното формирање и трансформација на воено–административната структура која придонесува во процесот на зацврстување на власта. Во тесна корелација и паралелно со овој процес се и настаните од првата половина на IX век кои водат до создавањето на централизирана државна власт. Како нејзин главен елемент се формираните, во тој период, комитати – основни воено–административни единици во бугарската држава до нејзиното потпаѓање под византиска власт.

Создавањето на комитатската организација во првата половина на IX век е решителен чекор во насока на засилување на државното уре-

дување. Тоа всушност е процес кој игра главна улога и кој резултира со постепено ликвидирање на внатрешната автономија на голем дел од племињата кои влегле во составот на бугарската држава. Успешното формирање на комитатите и успешно спроведената централизација на државното управување во првата половина на IX век, е еден од основните фактори кои му овозможиле на Борис–Михаил да ја наметне својата волја околу покрстувањето.

Формирањето на комитатската организација во Првото Бугарско Царство се зародило одамна, односно почетокот датира од времето на владеењето на хан Омуртаг.¹ Особено е важно да се забележи дека првите комитати најрано се појавиле во Римската Империја во IV век, наречени *comites provinciarium*, од страна на Константин Велики, иако повеќе им одговарал називот *comites dioecesium* затоа што секој од нив под своја власт имал цела дијацеза. Меѓу нив се споменува и *comes* на Македонија, а како прв *comes Macedoniae* се споменува *Asaius* во 327 година.² Со поделбата на Римската Империја на Источна и Западна, во источниот дел подоцна се среќава изразот *comes* во хеленизиран облик како *κόμης*, и тоа во Македонија во IX и X век кога била освоена од Бугарија во времето на Борис и Симеон. Тогаш титулата *ἄρχων* била заменета со титулата *comes* и најверојатно тогаш словенските кнезови или архонти во Македонија како *ἄρχων τῶν Σκλαυνίων Βερζιτίας*, веројатно од бугарските освојувачи ги добиле титулите *κόμης*, наместо дотогашните византиски титули *ἄρχων*.³ Со ширењето на бугарската власт на запад, во времето на кнез Борис, претходните полунезависни кнежевства во Македонија станале комитати на бугарската држава. Секој комитат и понатаму бил управуван од претходниот кнез како намесник и чиновник на бугарскиот владетел, но со право на наследство и целосна независност во внатрешната управа на својата област. Латинските и грчките писатели управникот на провинцијата го нарекуваат „*comes*“ (*κόμης*), а на словенски најверојатно (кнез) *prinsep*.⁴ Овие управници или „комеси/комити“ како видни чиновници во централната управа, припаѓале на аристократијата, болјари или болијади (*βολιάδες*). Според сознанијата кои ни ги нуди Константин Порфирогренит, дознаваме дека во X век во Бугарија постоеле три вида болјари: велики болјари, кои биле советници на владетелот (*Συγκλητικός*, *Senator*) со важни компетенции, како и внатрешни

¹ Андреев и Ангелов 1959, 100-101.

² Атанасовски и Саракински 2015, 16.

³ Прокић 1908, 233.

⁴ *ibidem*, 230.

и надворешни болјари кои најверојатно стоеле на чело на одделни провинции и области и ја носеле титулата *κόμης*.⁵ Во однос на споменатите болјари, според мислењето на Дринов, внатрешните болјари биле оние коишто стоеле на високи положби во централната управа, во самата престолнина, а надворешните болјари биле управници на областите на провинциите.⁶ Додека, пак, според Б. Прокиќ, внатрешните болјари управувале со областите во првобитна Бугарија, а надворешните во новоосвоените области во Македонија и на запад.⁷

Изворите не соопштуваат дали комитатите се организирани истовремено или се формирале постепено, меѓутоа точно наведуваат дека имало вкупно десет комитати,⁸ но врзуваат и еден конкретен историски момент околу 865 година. Имено, станува збор за бунтот на Бугарите против политиката на христијанизацијата, спроведена од Борис-Михаил.⁹ За овој настан франачкиот хроничар Хинкмар, архиепископ на Ремс, во „*Anales bertiniani*“ пишува дека „*procures quotquot igitur fuerunt intra decem comitatu*“ се разбунтуваа против христијанизацијата, но господарот Борис пристигнал за да го задуши бунтот.¹⁰ Со анализа на соопштението на Хинкмар, Тадеуш Василевски смета дека архиепископот на Ремс го подвлекува фактот дека разбунтуваните биле разделени „*intra decem comitatus*“ и без сомневање сака да подвлече дека станува збор за едно ново административно делење на државата, коешто се одвивало заедно со нејзината христијанизација. Таа претпоставка е поткрепена и од други описи на тој прв пагански бунт во Бугарија во времето на кнез Борис.¹¹ Во 17-тиот одговор во „*Responsa Nicolai pape ad consulta Bulgarorum*“ може да се согледа констатацијата на папата дека востаниците протестираат против „лошите закони“, коишто им се наложуваат во моментот на христијанизацијата. Тие закони веројатно се однесуваат на новите принципи во организацијата на државата и во тесна корелација со организацијата на црквата во тоа време. Од 17-тиот одговор се гледа дека папата Николај им соопштува на Бугарите дека за задушувањето на бунтот ќе пристигнат нови легати, коишто носат „*Leges mundanae*“. Според Тадеуш Василевски, организацијата на комитатите и епископите

⁵ Атанасовски и Саракински 2015, 14.

⁶ Дринов 1976, 82.

⁷ Прокиќ 1908, 231.

⁸ Гюзелев 1969, 108-113.

⁹ Жеков 2007, 254.

¹⁰ Василевски 1997, 48.

¹¹ *ibidem*, 49.

останува тесно поврзана со каролиншката држава и тој модел секогаш бил следен од централните и источноевропските држави – Унгарија, Бохемија и Полска.¹² За потврда на својата теза, Василевски дава анализа на уводот кон организацијата на комитатите во Унгарија и во Хрватска.¹³

Комитати или комеси (κόμες), покрај хрониката на Хинкмар, се спомнуваат и во хагиографското дело на Теофилакт Охридски, Житие на Петнаесет Тивериополски Свештеномаченици.¹⁴

За да го разбереме карактерот и внатрешната положба на новата организација на комитатите, создадени од кнез Борис–Михаил и развиена подоцна од неговите наследници, особено е важно да се спомене дека Македонија и Албанија во тоа време биле дел од бугарската државна територија во втората половина на IX и почетокот на X век. Во тоа време комитатите се големи административни центри, коишто ја опфаќале приближно целата територија на новите бугарски епархии, со три диоцези, Брегалница, Струмица, Охрид–Девол, како и три комитати, чиишто управници имаат титула комит и се занимаваат со црковни работи, како пренесување реликвиј или организација на училиштата за идни свештеници и монаси. Ваквото испреплетување на црковната и политичко–административната организација е многу распространета на Балканот, така што поголемиот дел од епархиите создадени по IX век носат имиња на малите племенски кнежевства, кои во Византија биле наречени архонтии. Тоа нè води во насока дека црковната организација се наложува над политичката структура, не само во бугарската држава.¹⁵

Во зацврстувањето на власта во штотуку завладеаните македонски области, главна улога играле комитатите на чие чело стоеле комеси кои според Теофилакт Охридски биле „Служители и исполнители на заповедта“,¹⁶ дејствувајќи со потчинетиот воено–административен апарат и со војската.

Брегалничката област под бугарска власт потпаднала во времето на Борис (852–889) и за полесно управување, била опфатена во посебно воено–административна единица т.н Брегалнички комитат во чии рамки влегувала поширока територија.¹⁷

¹² Василевски 1997, 50.

¹³ *ibidem*, 50.

¹⁴ Житие и канон на Светите Петнаесет Тивериополски Свештеномаченици 1997.

¹⁵ Василевски 1997, 52.

¹⁶ Панов 1985, 145.

¹⁷ Гюзелев 1969, 385.

Брегалничката област го зафаќа пределот по течението на реката Брегалница, почнувајќи од нејзиниот извор во шумскиот предел на Малешевските Планини, источно од Берово, под Ченгино Кале, на надморска височина од 1.690 м. Реката Брегалница е најголема источна притока на Вардар.¹⁸ Во горниот тек на Брегалница се наоѓа Малешевската котлина која од исток е заградена со Малешевските Планини, од југ - југоисток со Огражден и на запад се наоѓа Плачковица и Обозна.¹⁹ До селото Будинарци, Брегалница тече низ Беровско поле од каде што продолжува кон Делчевско поле кое се наоѓа во североисточниот дел на Македонија, расположено по горниот дел на реката Брегалница од с. Разловца до с. Очипала, каде што влегува во Осоговско-овчеполската клисура од којашто излегува кај с. Истибања и навлегува во Кочанската котлина.²⁰ Таа понатаму во својот среден тек минува низ Кочанската котлина, оставајќи го Овче Поле од својата северна страна, а Плачковица од источната. На југоисток во Кочанската котлина се вовлекува големата маса на Плачковица, додека на исток е заградена со планината Голак, а на запад е расположено Овче Поле.²¹ Овче Поле е рамнина што се издига над Скопската котлина за 100 до 150 метри. На запад е ограничена со Вардар, од утоката на Брегалница до утоката на Пчиња. Северната граница ја сочинуваат низа еруптивни купи, додека меѓуречјето помеѓу Злетовица и Азмак е нејзината источна граница, а на југ границата е Богословец.²²

Ваквата географска поставеност на Брегалничката област, особено Овче Поле со својата отворена рамнина опкружена со релативно ниски разредени брегови, е погоден терен за комуникациски врски во сите правци. Важно е да се одбележи дека оваа рамнина претставува важен дел на централните области во балканското јадро. Поради отвореноста во сите правци, преку Овче Поле воделе повеќе патишта што ги поврзувале овие области со североисток и југозапад. Средновековните патишта најчесто се совпаѓаат со старите римски патишта, со делумни промени во трасите наметнати од развојот на настаните, но и од трговските, односно економските добра.

Брегалничкиот регион бил крстопат на битни патни комуникации кои во овој период главно се поклопувале со античките, како што е

¹⁸ Стафилов, Балабанова, Шајан 2014, 12.

¹⁹ *ibidem* 2014, 12.

²⁰ Атанасовски 1996, 9.

²¹ Алексова 1989, 3.

²² *ibidem*, 4.

случајот со делницата од Стоби до Струма и Сердика.²³ Во околината на Брегалница поминувал и т.н. „Царски пат“ за кој споменува Теофилакт Охридски, за царскиот поштар кој оди по Царскиот друм²⁴ што несомнено го потврдува постоењето и значењето на овој пат, кој одел од Цариград преку Струмица и Радовиш за Скопје.²⁵

Друг магистрален правец што ја сечел Брегалница бил патот од јужна Србија што преку Желигово и Овче Поле одел до Аџибегово, па по долината на Лакавица продолжувал за Струмица, по оттаму за Сер и Солун. Во овој простор бил и патот што се протегал од Штип или поточно од Бурилчево и Крупиште, како крстопат, до новото во подем средновековно средиште Злетово, па оттаму и за Кратово.²⁶

Низ Брегалничката област минувал и патот што ги поврзувал Стоби, Астибо и Пауталија, т.е. Брегалница и Струма. Овој пат водел од Астибо преку Мородвис, по Брегалница до Царево Село. Таму пред Царево Село се делел на два правци, едниот ја сечел реката Брегалница и преку Црквенец одел за Пауталија (Велбужд), а другиот преку Влаина планина за градот Германија на реката Струма. Трагите од постоењето на овој пат се видливи и денес покрај Брегалница и во с. Црквенец.²⁷

Токму на овие патни правци се формирале населбите во кои се одвивал и развил животот во Брегалничкиот регион.

Седиштето на Брегалничкиот комитат најверојатно се наоѓало во утврдениот град Брегалница,²⁸ меѓутоа од досегашните сознанија кои ни ги нуди археологијата сè уште немаме одговор на прашањето каде точно се наоѓа градот Брегалница, за чија локација имаме одредени сознанија и податоци од пишуваните извори. Тоа особено се гледа од Житието на Тивериополските Маченици, кога Теофилакт Охридски наведува дека „градот Брегалница“ (*βραγαληνίτζαν ... πόλεως; ὁ πολλῶν*), кој се наоѓал на „царскиот пат“²⁹ што водел од Струмица, бил заедно со храмот утврден со сидини во времето на Борис и Симеон, т.е. во втората половина на IX век.³⁰ Од сознанијата кои ги црпиме од Житието на Тиверио-

²³ Шкриванић 1975, 55.

²⁴ Трајковски 1993, 276.

²⁵ Панов 1985, 157.

²⁶ Трајковски 1993, 276.

²⁷ Атанасов 1996, 10.

²⁸ Гюзелев 1969, 385.

²⁹ Грџки извори за Българската история VII 1968. 91-92.

³⁰ Панов 1985, 594.

полските Маченици, познато ни е дека „Брегалница“ е името на комитатот управуван од комитит Таридин (κόμης Ταριδῆνας) во IX век,³¹ со центар во „градот Брегалница“ кој станал седиште на Брегалничката епископија (βραγαληνίτζης ἐπίσκοπῆ) што ја споменува Теофилакт Охридски во Житието на Тивериополските Маченици.³²

Со раното утврдување на Брегалничката епископија од кнез Борис, преку историските преданија се објаснува фактот дека таа била една од првите, ако не и првата епископија целосно со словенско свештенство.³³ Еден апокрифен летопис од IX век говори дека кнезот Борис интензивно подигал нови цркви и во него, меѓу другото, се вели дека Борис „создаде цркви и на реката Брегалница“ (създь цркви... и на рѣцѣ Брѣглници), исто така и „на Овче Поле создаде бели цркви“ (на Овчи Поли създа Бѣли Цркви).³⁴ Успение Кирилово и Солунската легенда го поврзуваат создавањето на словенските букви од Константин Кирил со Брегалница и Равен.³⁵

Овие известувања ги потврдува и археологијата со откријата по средниот тек на Брегалница, во рамниот град кај Крупиште во Овче Поле. Расположливите археолошки податоци укажуваат дека во реонот кај Крупиште се наоѓала голема средновековна населба од градски карактер со многу јавни градби и цркви, меѓу кои е и големиот катедрален храм во кој според Блага Алексова биле пренесени моштите на петнаесетте тивериополски маченици од Струмица во Епископијата на Брегалница, која се споменува и на Вселенскиот собор во Константинопол 879–880 година, каде како свој претставник го имала епископот Мануил титулиран Проватски.³⁶

Откривањето на репрезентативниот храм на Брегалница недалеку од Крупиште, со инкорпорираната крстовидна црква во јужниот анекс, укажува дека големата црква била посветена на општиот култ на Евхаристијата, а крстовидната црква определена за култ на маченици. Платформата што ја опкружува *ambulacrum* била наменета за сместување на ковчезите со мошти или реликвии на маченици. Расположливиот археолошки материјал и анализата на архитектонските елементи ука-

³¹ Трајковски 1993, 275.

³² Алексова 1973, 10.

³³ Атанасовски 2019, 57.

³⁴ Иванов 1970, 283.

³⁵ Тодоров 1934, 11–17.

³⁶ Алексова, 1989, 69.

жуваат дека овој храм на Брегалница е подигнат во втората половина на IX и почетокот на X век.³⁷

Овој локалитет е тесно поврзан со историските извори на Теофилакт кој е доста сликовит во списокот за мачеништвото на Светите Петнаесет Тивериополски Свештеномаченици. Имено, тој споменува дека за време на владеењето на Борис-Михаил, со царски налог е побарано да се изгради катедрален храм во Брегалничката Епископија, а од Тивериополис да се пренесат моштите на петнаесетте маченици кои страдале во ранохристијанските прогони, организирани од Јулијан Апостат во IV век, кои биле погребани во денешна Струмица.³⁸ Тоа нешто било направено, биле откриени гробовите на мачениците во Струмица, врз кои имало „мермерни плочи потпишани со натпис врз кој било изложено името на секој од светиите, надворешниот изглед, начинот на живот, чинот и цртите на лицето. Тие кога ги дигнале тие мермерни плочи дале да ги однесат во Брегалничката епископија, за повторно со нив да се покријат нивните свети мошти, кога ќе се пренесат таму и ќе се постават на свето место“.³⁹ Сакајќи да ги зачуваат светите мошти, жителите на Тивериополис се побуниле и по долга расправија се договориле со претставниците на власта да се пренесат само тројца: Тимотеј, Комасије и Евсевиј. За време на владеењето на Симеон и по неговата заповед биле пренесени и положени во истиот храм мачениците Сократ и Теодор. Во Брегалница биле извршени сите пригодни обреди, а божествените ковчези ги поставиле на десната страна во храмот.⁴⁰

Според хагиографското дело на Теофилакт Охридски, Житие на Светите Петнаесет Тивериополски Свештеномаченици, во спроведувањето на чинот на пренесување на моштите голема улога имале комитатите на чело со управници, комеси (*κόμης*), спомнати и во хрониката на Хинкмар, меѓу кои се споменува името на *κόμης Ταριδῆνας* (Тариденас, Таридин, Тарадин) во времето на кнезот Борис, еден *κόμης* Дистрос во времето на Симеон. Првиот, Таридин во времето на владеењето на кнезот Борис-Михаил бил на чело на комитат којшто ја опфаќал територијата на Брегалница. Тој комитат Таридин се потчинувал на заповедите на неговиот господар и ги пренел во новоизградениот храм на Брегалница моштите на тројца маченици од Тивериопол. На сличен начин дејству-

³⁷ *ibidem*, 162.

³⁸ Трајковски 1993, 275.

³⁹ Житие и канон на Светите Петнаесет Тивериополски Свештеномаченици 1997, 55.

⁴⁰ Трајковски 1993, 276.

вал и комитот Дистра (или Дрстра) и за време на владеењето на Симеон тој ги однел во истиот храм моштите на уште двајца Тивериополски маченици. Тој истиот комис бил втор човек во државата веднаш по Симеон и тој ја потчинил на Бугарија пограничната територија на Егејска Македонија и на тој начин ја фиксирал границата меѓу Византија и Бугарија што е потврдено од натписот на еден пограничен столб од 904 година, на 22 км северно од Солун (*Δίστρος ὁ κόμης*).⁴¹

Пренесувањето на моштите имало за цел да ја зајакне Брегалничката епископија како силен словенски црковен центар, но и како културен и просветен центар. Со ваквиот чин се придонесувало не само за распространување на култот, туку и за славење и подигнување на црквата на едно повозвишено ниво.

Овој култ на мачениците и на нивните реликвии во Константинопол бил силно распространет во IX и X век. Археолошките пронајдоци укажуваат дека култот на реликвии бил исто така распространет и во одделните провинции на Византија. Реликвиите се транспортирани од едно светилиште во друго, а околу нив се подигале специјални градби.⁴²

Култот на Светите Петнаесет Тивериополски Маченици бил силно распространет меѓу населението. Култот бил славен од свештенството, а преку популаризирање на „чудата“ на светците од брегалничкиот храм, му бил зададен дефинитивен удар на паганството и во брегалничкиот крај, како и во другите краишта во Македонија.⁴³

Свои гледишта за утврдување и постоењето на „градот Брегалница“ и неговата локација, дале повеќе истражувачи. Блага Алексова, која и самата е со неколку мислења, сепак се држи до аргументираниот став дека градот Брегалница и црквата која што била подигната во чест на Тивериополските маченици, во истоимениот град, во којашто биле пренесени и положени светите мошти, се наоѓа во селото Крупиште.⁴⁴ Сепак, можеме да кажеме дека во нејзините аргументи се јавуваат некои противречности. Таа го спомнува „мартириумот“ изграден за моштите на мачениците, но не наведува дека се откриени остатоци од нив, ниту пак некоја од надгробните плочи на мачениците што биле однесени таму за да бидат покриени нивните мошти⁴⁵ за кои известува Теофилакт.

⁴¹ Атанасовски и Саракински 2015, 15–16.

⁴² Алексова 1989, 96.

⁴³ Панов 1985, 612.

⁴⁴ Алексова 1989, 129.

⁴⁵ Атанасовски, 2019, 59.

Имено тој вели: „Пристигнале во Брегалница и откако ги извршиле сите потребни служби, ги поставиле овие божествени ковчези на десната страна од храмот подигнат во името на светиите“.⁴⁶ Откриените храмови од IX до X век, само сведочат дека тука можеби бил центарот на епископијата, но познато ни е дека името на селото опстојува до средината на XIV век.⁴⁷ Според тоа, нормално е да мислиме дека тоа останало непроменето од IX век.⁴⁸ Особено е важно да се истакне дека и по сливот на реката Брегалница досега не е регистрирана средновековна црква посветена на Св. Петнаесет Тивериополски Маченици, но и со досегашните археолошки истражувања не е откриен ниту еден натпис со името на градот или на црквата.⁴⁹

Фактот што досега не се откриени мошти од мачениците во брегалничката област и остатоци од црквата што им е посветена ним, а за која имаме одредени сознанија од Житието на Тивериополските Маченици, нè тера на размислување колку долго траела Брегалничката епископија. Како што видовме според вестите од житието, во неа синот на Борис, Симеон, пренел мошти на уште двајца тивериополски маченици.⁵⁰ Но исто така постои и гледиште дека Симеон го обновил храмот во Струмица над гробовите на мачениците и ја возобновил црквата над гробовите на Св. Петнаесет Тивериополски Маченици во Струмица околу 896/897 година.⁵¹

Од анализите на расположливите податоци може да се забележи дека Брегалничката епископија не опстојува долго, а потоа на нејзино место се споменува Мороздвишката, Малешевската и Злетовската.⁵²

Брегалничкиот комитат, заедно со градот Брегалница, претставувал општествен, религиозен и просветен центар на целиот поширок регион по течението на реката Брегалница сè до крајот на X век. Дополнително, прераснувањето на градот Брегалница во седиште на Брегалничката епископија и првата епископија со целосно словенско свештенство и со јасната поддршка од кнезот Борис–Михаил говори за значењето, вниманието и улогата на Брегалничкиот комитат кој тој го имал на

⁴⁶ Житие и канон на Светите Петнаесет Тивериополски Свештеномаченици 1997, 55.

⁴⁷ Соловјев 1926, 25 – 29.

⁴⁸ Атанасовски 2019, 58.

⁴⁹ *ibidem*, 59

⁵⁰ Атанасовски 2019, 59.

⁵¹ Цухлев 1910, 110 – 112.

⁵² Иванов 1970, 550.

овие простори во IX и X век. Но, иронично, археолошките сознанија кои ги имаме засега за градот Брегалница и за Брегалнички комитат се и повеќе од скромни. Основен проблем сè уште претставува точната локација на градот Брегалница која засега е непозната, иако за истата се претпоставува дека е на неколку локации долж течението на реката Брегалница. Сепак за прецизна убијација на истиот неопходни се археолошки истражувања од поголем обем кои секако би ги прошириле моменталните историски сознанија. Во потрагата не треба да се занемарат местата каде што се негуваат одредени обичаи помеѓу месното население кои укажуваат на култот на мачениците од Тивериопол. Исто така потребно е да се посвети посебно внимание на топонимите кои несомнено се поврзуваат со светителите кои секако би можеле да помогнат во потрагата по градот и центарот на Епископијата.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ

Грџки извори за Българската историја VII. Софија 1968.
Житие и канон на Светите Петнаесет Тивериополски Свештеномаченици. Превод Братство од манастирот Св. Леонтиј – Водоча, Струмица 1997.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексова, Блага. *Епископијата на Брегалница*, Прилеп, Институтот за истражување на старословенската култура, 1989.
- Алексова, Блага. „Баргала – Брегалница во светлината на новите археолошки истражувања“, *Гласник на ИНИ XI/3* (1967), 5-80.
- Атанасовски, Александар. *Пијанец во XIII и XIV век*, Куманово, Македонска Ризница, 1996.
- Атанасовски, Александар. „Некои недоречености за распространувањето на култот на светите петнаесет тивериополски свештеномаченици на Брегалница“, *Култот за Св. Петнаесет тивериополски свештеномаченици во средновековната и во поновата епоха – историја, култура и традиција* (2019), 49-62.
- Атанасовски, Александар – Сараќински, Војислав. „Кои биле Комитопулите и од кого се „Одметнале?“, *Самуиловата држава во историската, военополитичката, духовната и културната традиција* (2015), 13-26.
- Андреев, Михаил – Ангелов Димитър. *Историја на българската држава и право*. Софија, Наука и изкуство, 1959.
- Василевски, Тадеуш. *Българија и Византија IX – XV век*. Софија, БАН, 1997.

- Гюзелев, Васил. *Кнез Борис Първи*, София, Наука и изкуство, 1969.
- Дринов, Марин. *Южните Славяне и Византия в X век*. Москва, Московски Универзитет, 1976.
- Иванов, Йордан. *Български старини из Македонија*. София, БАН, 1931.
- Панов, Бранко. *Средновековна Македонија III*. Скопје, Мисла, 1985.
- Прокић, Б. „Постанак једне словенске царевине у Македонији у X веку“. *Глас САН LXXIV* (1908), 226-227.
- Соловјев, А. „Два прилога проучавање Душанове државе“. *ГСНД*, 2 (1926), 25-29.
- Стафилов, Трајче, Балабанова, Биљана., Шајан, Роберт. *Геохемиски атлас на сливот на реката Брегалница*. Скопје, ПМФ 2014.
- Теодоров-Балан, Александър. *Кирил и Методиј Т. 2*. София, Придворна печатница, 1934.
- Трајковски, Кирил. „Преглед врз средновековната археологија на Брегалница“. *Macedoniae acta archaeologica* бр.13 (1993), 273-281.
- Цухлев, Димитър. *История на Българската црква* Том I. София, Св. *София*, 1910.
- Жеков, Живко. *България и Византия воена администрација VII – IX в.* София, УИ "Св. Климент Охридски", 2007.
- Шкриванић, Г. „Југословенске земље на Протингеровој табли“. *Monumenta cartographica Jugoslaviae I* (1975), 29-55.

Marija RABADŽISKA

Archaeological Museum of N. Macedonia, Skopje

THE COMITATUS OF BREGALNICA

(summary)

An integral part of any state arrangement is the gradual formation and transformation of the military-administrative structure that contributes to the process of strengthening the government. In close correlation and parallel to this process are the events of the first half of 9th century that lead to the creation of a centralized state governing. Its main element are the *comitatus*, formed during that period - basic military-administrative units in the Bulgarian state until it fell under Byzantine rule. The creation of the *comitatus* organization and the formation of the *comitatus* is a process that strongly hits the autonomy of the tribes that entered the frames of the Bulgarian state and which results in the gradual losing of their internal autonomy.

The Bregalnica area, which came under Bulgarian rule during the time of Prince Boris - Mihail, was included in the *comitatus* organization as a separate military-administrative unit, called *comitatus* of Bregalnica. At the head of this *comitatus*, whose framework included a wider region along the course of the river Bregalnica, were so-called commissioners. The knowledge offered by the Life of the Fifteen Tiberian Martyrs speaks of the city of Bregalnica as the center of the *comitatus*, but also as the seat of the Bregalnica bishopric, which will become the first bishopric with a completely Slavic clergy. The sources inform that a large cathedral church was ordered to be built in this bishopric, in which part of the relics of the Holy Fifteen Tiberiopolis priest-martyrs were transferred. With this noble act, the Bregalnica bishopric was raised to a higher level, which built a fruitful spiritual and religious life and this area grew into the most unified Slavic, but also cultural and educational center until the end of 10th century.

